

УДК 330.46

Гриценко К.Г.

ЖИТТЄЗДАТНІСТЬ СТРАХОВИКА: СУТНІСТЬ І ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

У статті проаналізовано та узагальнено існуючі підходи до визначення поняття «життєздатність економічної системи». Розглянута економічна сутність та подано визначення поняття «життєздатність страховика».

Ключові слова: життєздатність страховика, економічна система, стійкість, потенціал розвитку.

Постановка проблеми. Економічні умови, в яких сьогодні функціонують страховики, характеризуються високим рівнем мінливості. Статистичні дані свідчать про значну кількість страховиків, які працюють збитково протягом останніх років, що негативно впливає на стан вітчизняної економіки. Світова економічна криза поставила на грань виживання навіть тих страховиків, які раніше посідали пристойні місця в різноманітних рейтингах. Для виживання, а тим більше розвитку, страховики повинні ефективно реагувати на дестабілізуючі впливи як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Лише чітке усвідомлення сутності поняття «життєздатність» може допомогти страховику в протистоянні загрозливим впливам середовища. Актуальність проблеми забезпечення життєздатності економічних систем призвела до появи різноманітних тлумачень базових категорій теорії життєздатних систем Стаффорда Біра, зокрема змісту поняття «життєздатність економічної системи». Поглиблений аналіз сутності поняття «життєздатність страховика» дозволяє більш глибоко розкрити теоретико-методологічні основи цього поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Забезпечення життєздатності страховика пов'язане з вирішенням сукупності проблем фінансової безпеки, адаптації, забезпечення ефективного функціонування та розвитку страховика в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Дослідженню питань життєздатності виробничо-економічних систем присвячена значна кількість праць як вітчизняних так і зарубіжних науковців, таких як: Д. Аакер, С. Бір, Р.Ешбі, В.М.Бондаренко, С.Б. Виноградський, Н.Ю. Гічова, Т.С. Клебанова, Ю.О. Колісник, Ю.Г. Лисенко, А.А. Мадих, В.П. Мартиненко, В.В. Меженська, Н.А. Нестерова, О.В. Овечко, В.Л. Петренко, О.В. Пулянович, О.А. Сергієнко, С.А. Соломаха, Р.А. Руденський, В.М. Тимохин, Я.В. Тимохина, В.В. Шпілевський.

Дослідженню ж питань життєздатності соціально-економічних систем присвячені праці А.В. Бакурової. Питаннями життєздатності банківських установ займалися О.В. Марковські, та Ф.Б. Інденбаум. Питанням управління конкурентоспроможністю страховиків присвячені праці Д.Є. Іоніна, Г.В. Кравчук, О.Л. Ольховської.

Науково – обгрунтоване управління життєздатністю страховика дозволить суттєво прискорити процеси його адаптації до динамічних змін зовнішнього середовища. Значна частина наукових досліджень присвячена

визначенню поняття «життєздатність економічної системи», загальним питанням моделювання життєздатної економічної системи, формуванню її структури, визначенню функцій підсистем тощо. Але результати проведених досліджень не можуть повною мірою задовольнити потреби теорії та практики управління життєздатністю страховика як специфічною економічною системою.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Аналіз публікацій вітчизняних і зарубіжних науковців свідчить про те, що нині в наукових колах не існує єдиного підходу до тлумачення поняття «життєздатність економічної системи». Не зважаючи на неоднозначність тлумачення термін «життєздатність системи» є досить поширеним в економічній літературі. На нашу думку, існує необхідність наукового обґрунтування цього поняття щодо страховиків з урахуванням специфіки їх діяльності.

Мета статті. Метою статті є дослідження та узагальнення існуючих підходів до визначення поняття «життєздатність страховика».

Виклад основного матеріалу. Поняття «життєздатність системи» здавна використовується в наукових дисциплінах, які займаються дослідженням складних систем (системний аналіз, теорія систем, синергетика тощо). Сьогодні поняття «життєздатність» є міждисциплінарним і зустрічається в багатьох галузях науки.

Згідно з визначенням Р.Б. Клейнера, система вважається економічною, якщо вона бере участь як у процесах виробництва та споживання, так і в актах розподілу та обміну економічними благами [1, с. 7]. На наш погляд, страховик є специфічною економічною системою, специфіка якої обумовлена особливостями організації грошового обігу. Наведемо принципові особливості діяльності страховиків:

- для страхування характерна зворотність акумульованих до страхового фонду страхових премій через систему страхових виплат;
- страхування передбачає еквівалентність стосунків страхувальника і страховика і в той же час прибутковість страхової діяльності;
- страхові премії підлягають сплаті авансом на початку кожного періоду, охопленого страховим полісом, а виплата відбувається протягом деякого часу після настання страхового випадку, у зв'язку з чим страховики мають тимчасово вільні грошові кошти;
- інвестиційна діяльність страховиків заснована на принципах диверсифікації, зворотності, прибутковості, ліквідності та має законодавчі особливості.

В.М. Фурман, до основних функцій страхування, реалізацію яких забезпечують страховики, відносить: ризикову (компенсаційну), формування та використання страхових фондів, накопичувальну, превентивну, стабілізуючу, виробничу, інвестиційну, бюджетозаміщувальну, контрольну, репресивну [2]. На нашу думку, якість реалізації функцій страхування суттєво пов'язана з рівнем життєздатності страховика.

На думку Ю.О. Колісник, життєздатність – це можливість руху економічної системи між станами з метою досягнення цілей функціонування системи, який супроводжується обміном матеріальних, трудових, фінансових та

інформаційних потоків (внутрішнім і зовнішнім середовищем), взаємодією системи із суб'єктами економічної діяльності, її відтворенням. Рівень життєздатності економічної системи характеризується ефективністю вибору стратегій функціонування системи [3, с. 104].

Життєздатність є здатністю живого організму підтримувати життя. При цьому особливу роль відіграє гомеостазис – здатність живого організму підтримувати динамічну рівновагу внутрішнього середовища та забезпечувати свою життєздатність. Провідна роль у забезпеченні гомеостазису живого організму належить нервовій системі. В якості живого організму можна розглядати будь-яку економічну систему, тому що їй теж властиві тенденції до виживання, самозбереження, розвитку, стадії життєвого циклу тощо. Економічні системи, як і живі організми, мають життєвий цикл, стадії якого проявляються в міру еволюції економічної системи [4]. Параметри внутрішнього середовища економічної системи характеризують її здатність до рішення поставлених перед нею завдань, зокрема через її потенціал.

Початок дослідження життєздатності економічних систем пов'язують з працею Росса Ешбі [5], який сформулював поняття життєздатності як «закон необхідної різноманітності». Різноманітність – кількість розрізняваних станів, в яких може перебувати система. Згідно з поглядам Росса Ешбі, життєздатність – це здатність керуючої системи долати зростання ентропії керованої системи. Росс Ешбі розглядав ентропію як характеристику різноманітності системи, оскільки ентропія визначається ймовірностями реалізації станів і досягає свого максимуму на рівномірному розподілі (коли будь-який стан може реалізуватися з рівною ймовірністю), а мінімуму – коли якийсь один стан реалізується з ймовірністю, яка дорівнює 1. Тоді управління полягає в такому перетворенні множини станів керованої системи, в результаті якого ймовірність небажаних станів зменшується, а ймовірність бажаних станів збільшується, що й забезпечує зниження ентропії. Досягти цього, на думку Росса Ешбі, можна тільки за рахунок збільшення різноманітності керуючої системи («тільки різноманітність може подолати різноманітність»).

Наслідком «Закону необхідної різноманітності» є висновок, що управління може бути забезпечене тільки в тому випадку, якщо різноманітність керуючої системи принаймні не є меншою, ніж різноманітність керованої системи. Таким чином, процес управління системою повинен бути спрямований на те, аби необхідна різноманітність забезпечувала стабільність функціонування системи й зберігала її життєздатність.

Отже, для підтримки життєздатності системи повинен бути забезпечений як зовнішній, так і внутрішній гомеостазис, тобто підтримка критичних параметрів системи в заданих межах. Зовнішній гомеостазис передбачає, що при будь-якій зміні зовнішніх умов функціонування система переходить у такий стан, який найкращим чином відповідає умовам, що склалися, і зберігає стабільність системи відносно навколишнього середовища. Внутрішній гомеостазис передбачає, що на кожен непередбачену зміну внутрішнього стану керованої системи в керуючій системі виробляється управляючий вплив, який ліквідує наслідки цієї зміни і зберігає внутрішню стабільність системи [6].

Питанням формалізації моделі життєздатної системи VSM (Viable System Model) присвячені праці Стаффорда Біра. Він розглядав життєздатність як «здатність системи необмежено довго існувати в заданому коридорі ефективності» [7]. Згідно з поглядами Стаффорда Біра, життєздатна система відповідає такими принципами: автономність елементів; внутрішня рівновага; рівновага з зовнішнім середовищем; керованість; рекурсивність. Стаффорд Бір визначив 5 типів життєздатних підсистем, які в своїй сукупності та взаємодії створюють життєздатну систему (за визначенням, яке раніше дав Росс Ешбі).

Аналіз наукових праць, в яких розглядаються проблеми життєздатності економічних систем, дав змогу виділити основні напрями досліджень. Відмінність цих напрямів полягає у визначенні поняття «життєздатність»:

- 1) адаптивність системи до зовнішніх умов функціонування;
- 2) здатність економічної системи до функціонування та розвитку.

Наприклад, дослідженню економічного змісту адаптації підприємства присвячена робота О.М. Колодіної [8]. У колективній монографії [9, с. 86] дано загальне формулювання життєздатності як властивості, що визначає здатність матеріального об'єкту існувати та розвиватися в реальних умовах. У цій роботі наголошується, що життєздатність, як властивість матеріального об'єкта, є його сутністю, яка виявляється в процесі взаємодії з іншими об'єктами матеріальної дійсності. На нашу думку, життєздатність економічних суб'єктів є абсолютною категорією та не залежить безпосередньо від життєздатності інших економічних суб'єктів.

Згідно з концепцією Л.Н. Сергєєвої, що викладена в монографії [10], забезпечення життєздатності соціально-економічних систем здійснюється за такими напрямками:

1. Забезпечення рівноважного стану функціонування системи через:
 - надійність, яка визначається структурою системи;
 - стійкість при взаємодії з зовнішнім середовищем;
2. Забезпечення розвитку системи через:
 - потенціал розвитку (живучість, адаптивність);
 - мотивацію до розвитку (активність).

Властивість стійкості системи виявляється в результаті взаємодії системи із зовнішнім середовищем і відповідає вмінню системи зберігати свої функції та структуру при зовнішніх впливах, здатності системи повертатися до попереднього стану.

Надійність (структурна стійкість) характеризує здатність системи досягати мети за рахунок її потенціалу (ресурсів). Надійність системи визначається надійністю елементів і структурних зв'язків, що існують у системі.

Для забезпечення розвитку системи потрібен певний час. Живучість системи (функціонально-цільова стійкість) характеризує час існування та можливість зберігати траєкторію руху в напрямі досягнення мети при зовнішніх збуреннях, здатність самовідновлюватися. На думку Л.Н. Сергєєвої, найбільший вплив на живучість має мета функціонування системи. Зауважимо, що мета сприяє живучості системи лише тоді, коли вона досяжна. Мета, що не

враховує потенціал системи, може призвести до катастрофічних наслідків. На наш погляд, живучість економічної системи визначається її здатністю зберігати та відновлювати свій потенціал в динамічному середовищі.

Н.В. Ткаченко наголошує на специфіці поняття «фінансова стійкість» щодо сфери страхової діяльності порівняно з його суттю стосовно інших сфер економіки [11]. З цим не можна не погодитися. Основну частину своїх фінансових ресурсів страховик формує за рахунок залучених коштів, однак терміни і розміри майбутніх страхових виплат він може тільки прогнозувати. Фінансові ресурси страховика характеризуються значною специфікою формування та використання. Вони постійно знаходяться в русі та в часовому аспекті є фінансовими потоками.

Л.О. Орланюк-Малицька розглядає фінансову стійкість страховика як «здатність суб'єкта ринку зберігати кількість і якість своїх фінансових ресурсів за умов зміни середовища» [12]. При цьому якість фінансових ресурсів інтерпретується нею як ступінь їх відповідності потребам страхових виплат і розвитку в умовах зміни зовнішнього середовища. Вважаємо цю позицію в цілому вірною. Проте зауважимо, що в умовах динамічного зовнішнього середовища збереження кількості та якості фінансових ресурсів, яке Л.О. Орланюк-Малицька вважає необхідним, не завжди дає бажаний результат. На наш погляд, увагу слід зосередити на адаптації фінансових потоків страховика до змін зовнішнього і внутрішнього середовища.

До системних характеристик, що відображають адаптивні якості систем, А.А. Мадих відносить гнучкість, еластичність (чутливість) і стійкість. Зазначені системні характеристики на думку А.А. Мадиха [13], з якою ми погоджуємося, відображають можливість цілеспрямованої зміни параметрів, структури та функцій економічної системи у відповідь на зміни умов її функціонування. Серед цих характеристик А.А. Мадих виділяє гнучкість як факторну характеристику, яка визначає здатність до адаптації, і еластичність і стійкість як результуючі характеристики, що описують ефективність процесів адаптації. На нашу думку, гнучкість страховика означає маневреність в управлінні його фінансовими ресурсами, рухливість статей доходів і витрат, складу та структури інвестицій, страхових тарифів тощо. Слід зазначити, що системні характеристики страховика як економічної системи потребують окремого дослідження. Вони відображають гомеостазис страховика (здатність підтримувати ключові параметри в заданих межах) і визначають загальний рівень його життєздатності.

Проведене дослідження дозволяє дати власне визначення поняття «життєздатність страховика». На нашу думку, життєздатність страховика представляє собою спроможність страховика виконувати функції страхування протягом необмеженого періоду часу в умовах дії дестабілізуючих факторів при прийнятному рівні результативності страховика. Критерієм результативності страховика може бути, наприклад, його ринкова вартість або чистий прибуток. На наш погляд, рівень життєздатності страховика суттєво залежить від ефективності його стратегії життєздатності.

Питанням розробки та реалізації стратегії життєздатності підприємств промисловості в умовах конкурентного середовища присвячені праці В.П. Мартиненка. В роботі [14] він, зокрема, зазначає, що стратегія життєздатності передбачає орієнтацію на довгострокову перспективу. Згідно з поглядами В.П. Мартиненка, з якими ми погоджуємося, особливе місце стратегії життєздатності серед інших стратегій обумовлено основними ознаками, що для неї характерні: платоспроможність, фінансова стійкість, ділова активність, конкурентоспроможність тощо. Конкурентоспроможність страховика як характеристика його життєздатності в умовах конкурентного середовища [15] може бути забезпечена за рахунок реалізації стратегії життєздатності, якій будуть підпорядковані всі інші стратегії. Вдало розроблена стратегія життєздатності дозволить страховику досягти успіху, тобто виконувати функції страхування з прийнятним рівнем результативності. Секрет успіху – не стільки в передбаченні майбутнього, скільки в створенні життєздатної системи, яка могла б існувати та розвиватися в непередбаченому майбутньому.

Висновки. Життєздатність страховика – системне поняття, яке характеризує як поточний стан страховика, так і його рух в напрямі реалізації місії та стратегічних цілей страховика. Доцільність застосування принципів життєздатності у відношенні страховика обумовлено тим, що страховик є складною економічною системою з розвиненими зворотними зв'язками, які забезпечують гомеостазис. На нашу думку, розробка теоретичних засад управління життєздатністю страховика дозволить підвищити його адаптивні якості, забезпечити стійке функціонування і, як наслідок, розвиток страховика.

Перспективою подальших досліджень є обґрунтування критеріїв оцінки життєздатності страховика та розробка концепції управління його життєздатністю.

Список використаних джерел

1. Адизес И. Управление жизненным циклом корпорации [Текст] / И. Адизес. – СПб.: Питер, 2007. – 384 с.
2. Бир С. Мозг фирмы [Текст] / С. Бир. – М.: Радио и связь. – 1993. – 416 с.
3. Колодіна О.М. Економічний зміст адаптації підприємства [Текст] / О.М. Колодіна // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2010. – № 1. – С. 200–208.
4. Економіка підприємства в умовах ринкових перетворень [Текст]: монографія / Мін-во освіти і науки України, Одеський державний економічний університет; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О.Г. Янкового. – Одеса: Атлант. – 2010. – 390 с.
5. Эшби У.Р. Введение в кибернетику [Текст] / У.Р. Эшби. – М.: Наука, 1975. – 427 с.
6. Клейнер Г.Б. Ресурсная теория системной организации экономики [Текст] / Г.Б. Клейнер // Российский журнал менеджмента. – 2011. – Том. 9 – № 3. – С. 3–28.
7. Кошеленко В.О. Конкурентоспособность предприятия как характеристика его жизнеспособности в конкурентной среде [Текст] / В.О. Кошеленко //

- Економіка: проблеми теорії та практики. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. – Вип. 224. – Т. III. – С. 666–676.
8. Колісник Ю.О. Архітектурні рівні управління життєздатністю економічних систем [Текст] / Ю.О. Колісник. – Держава та регіони; Серія «Економіка та підприємництво». – 2010. – № 2. – С. 104–108.
 9. Мадих А.А. Моделі і методи управління загальносистемними характеристиками адаптивних виробничо-економічних систем [Текст]: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.03.02 – економіко-математичне моделювання / А.А. Мадих; Донецький національний університет. — Донецьк: ТОВ «Апекс», 2006. – 20 с.
 10. Мартиненко В.П. Стратегія життєздатності промислових підприємств [Текст]: монографія / В.П. Мартиненко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 328 с.
 11. Овечко А.В. Модели и методы адаптивной экономики [Текст]: учебное пособие / А.В. Овечко, В.Л. Петренко, В.Н. Тимохин. – Мін-во освіти і науки України, Донецький національний університет. – Донецьк: «Юго-Восток, ЛТД», 2003. – 156 с.
 12. Орланюк-Малицкая Л.А. О понятиях и факторах финансовой устойчивости страховых компаний [Текст] / Л.А. Орланюк-Малицкая // Вестник финансовой академии. – 1998. – № 1. – С. 33–39.
 13. Сергеева Л.Н. Моделирование структуры життєздатних соціально-економічних систем [Текст]: монографія / Л.Н. Сергеева, А.В. Бакурова, В.В. Воронцов, С.О. Зульфугарова; Мін-во освіти і науки України, Класичний приватний університет. – Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2009. – 256с.
 14. Ткаченко Н.В. Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній: теорія, методологія та практика [Текст]: монографія / Н.В. Ткаченко; Національний банк України, Університет банківської справи. – Черкаси: «Черкаський ЦНТЕІ», 2009. – 570 с.
 15. Фурман В.М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку [Текст]: монографія / В.М. Фурман. – Мін-во освіти і науки України, Київський національний економічний університет. – К.: КНЕУ, 2005. – 296с.

Подано до редакції 10 квітня 2012 року

Гриценко К.Г.

Жизнеспособность страховщика: сущность и подходы к определению

В статье проанализированы и обобщены существующие подходы к определению понятия «жизнеспособность экономической системы». Рассмотрена экономическая сущность, и дано определение понятия «жизнеспособность страховщика».

Ключевые слова: *жизнеспособность страховщика, экономическая система, устойчивость, потенциал развития.*

Grytsenko K.G.

The viability of the insurer: the essence and the approaches to the definitio.

The article analyzes and summarizes existing approaches to the definition of «viable economic system». The economic essence considered and is given a definition of «viability of the insurer».

Key words: *the viability of the insurer, the economic system, stability, potential for development.*

Гриценко Костянтин Григорович – кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної кібернетики ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України».